

DİVANÜ LÛGATİ'T-TÛRK TERCÜMESİ *

Abdullah Battal Taymas

Türk Dil Kurumu yayınlarından olmak üzere büyük Türk dil bilgini Kâşgarlı Mahmud'un *Divânü lûgati't-Türk*'ünün ünlü mütercim Besim Atalay tarafından yapılmış olan tercümesinin I. ve II. cildlerine dâir yazılarım «*Türkiyat Mecmuası*»nın 1942 yılında çıkan VII-VIII. cildinin I. cüzünde çıkmıştı (212-252 s. ler). DLT. ün III. cildinin tercümesi geç çıktığından o cilde dâir yazım öteki iki cildin tercümesine dâir yazılarımla birlikte çıkamamakla beraber bu son cild üzerine olan tenkidim de çoktan yazılmış olup mezkûr mecmuanın XI. cildine konulmak üzere gönderilmiş, fakat şimdiye kadar intişar edememişti. *Türkiyat Mecmuası*'nın bundan sonraki hacmi gözününde tutularak yazının biraz kısaltılması icab ettiğinden ehemmiyeti ikinci derecede olan noktalar hafzedilmek suretiyle bu makale vücade gelmiştir.

Şurasını da belirtmek isterim ki tercümenin tamamı hakkında olan düşüncelerimi kısaca birinci yazımda anlatmış bulunduğumdan bunları burada tekrarlamaya lüzum görmüyorum.

1. YIP^a (s. 3): «*ip*» denilmiş. Hâlbuki metinde bunun karşısında arabca الفزل, *ip* demek olmayıp, iplik demektir. İp'in arabcası الحبل dir. Nitekim aynı sahifede ikinci *yıp* maddesinde bu sonuncu arapça söz de geçmektedir. Eğer birinci *yıp*'ın karşısındaki الفزل dahi *ip* demek olsaydı, ikinci *yıp* maddesinde mütercimin «*ip*'e de *yıp* denir» diye tercüme ettiği الحبل يسمى إب وكذلك sözü mânasız olurdu.

2. YAT (s. 3): Burada *yat* taşının mahiyeti anlatılırken «yağmur ve kar yağdırılır» denilmiştir ki metinde *kar* mânasına gelen hiç bir

* *Divânü lûgati't-Türk*'ün üçüncü cildi tercümesine âid tenkidî mülâhazaları ihtiva eden bu makalede de, ilk yazımızda kullandığımız kısaltmalar (bk. *Türkiyat Mecmuası*, c. VII-VIII, cüz I, s. 214) kullanılmış olup, bunlara ilâveten, Dr. Ahmed Caferoğlu'nun *Uygur Sözlüğü* (İstanbul 1934), *US.* ile gösterilmiştir.

arabca kelime yoktur. Gene metinde bulunup da «benim huzurumda» demek olan محضرتى sözü tercüme edilmeden bırakılmıştır.

3. YAGIŞ (s. 10): Burada «islâmdan evvel türklerin...» denilmiş. Hâlbuki metinde «türkler» den bahis yoktur; yalnız «cahiliyet halkı» mânasına gelen اهل الجاهلية sözü vardır.

4. YAWUĞ (s. 13): Burada, metindeki الانسان والذب sözlere «insan veya hayvan» diye anlatılmış. Bir kere «veya» değil, «ve» denilmeliydi; öte yandan, arabcada الذب umumiyetle hayvan demek olmayıp, ayı demektir.

5. YARIK^a (s. 15): «Zırha, kalkana verilen genel isimdir» denilmiş. Burada türkçe yarık arabca اسم جامع للدروع والجاوشن sözleriyle târif edilmiştir ki دروع kelimesi, درع in cemi olup, جواشن de جوشن in cemi şeklindedir ve bunlardan hiçbirisi kalkan mânasına gelmez. درع ile جوشن ikisi de savaş zamanında giyilen demirden giyimdir ki Ahmed Âsım Efendi «zırh» diye anlattığı درع ile جوشن arasındaki farkı gerek OK. ta, gerek BKT. nde çok güzel anlatmıştır. Biz bunu İBM. da da yarık maddesinde hatırlatmıştık (s. 86). Yarık sözü ABH. da da (s. 86) vardır ki hep zırh diye anlatılmıştır:

درع ile جوشن nin birer çeşit zırh olduklarını, müellifin, bunların türkçe isimlerini anlatmak için yazdığı ve mütercim de aynen tercüme ettiği sözlerinden de anlamak kaabildir. Müellifin anlattığına göre, arabların درع dediklerine türkçede kübe yarık, جوشن dediklerine de say yarık denilmektedir. Eğer درع ve جوشن sözlerinden herhangi birisi kalkan, ötekisi zırh demek olsaydı, bunların arasındaki farkı anlatmağa kalkışmak abes olurdu.

6. YASIK (s. 16): Buradaki بلمة الترك sözü «öbür türklerce»¹ diye tercüme edilmiş. Hangi türklerce? Bunun ardınca «bunu oğuzlar ve kıpçaklar bilmezler» cümlesi geldiğinden, mütercim «öbür türklerle» den maksadı, oğuzlarla kıpçaklardan gayri bütün Türk uruğları veya kavimleri olacağı aşikârdır. Türk kelimesini Kâşgarî, Dîvân'ında bu mâna ile kullanmış mıdır? Bize kalırsa, hayır!

Doğrusu, DLT. te, الترك (Türk) sözü iki mâna ile kullanılmaktadır: 1) Bütün uruğlarını ve boylarını kucaklamak şartıyla bir kavim adı olarak, yâni Türk kavmi, Türk budunu mânasiyle; 2) Oğuzlarla kıpçakların, bâzan da başka Türk zümrelerinin karşılığı olmak üzere, belirli bir

¹ Tırnaklar bizimdir (A. T.)

Türk etnik kümesi mânasiyle. Eserde bu sonuncu mâna ile الترك (Türk) adı en fazla الغزوة nin (Oğuzlar'ın) karşılığı olarak göze çarpmaktadır. Kâşgarî'nin eserindeki birinci mânaya «Türk» sözünün geniş mânası; ikincisine ise, onun dar mânası diyebiliriz.

Gerek bu sonuncu mâna ile الترك (Türk) sözü, gerekse, gene dar mânasiyle التركية (türkçe) kelimesi kitabın her üç matbu cildinde birçok def'a geçtiğinden, mütercimim bütün bunları nasıl anladığını merak ettim ve bundan dolayı, tercümenin, evvelce şöyle bir gözden geçirdiğim I. ve II. cildlerini de bu bakımdan bir daha tedkik etmeğe koyuldum ve neticede *Divan*'daki bu dar mâna ile kullanılan الترك (Türk) sözüyle gene aynı mâna ile kullanılan التركية (türkçe) kelimesini, mütercimim anlayışında ve anlatışında tam bir karışıklık ve düzensizlik buldum. Yukarıda dahi temas edildiği üzere, metnimizde bu mâna ile en ziyade الغزوة 'nin (Oğuzlar'ın) karşılığı olarak kullanılan bu الترك (Türk) sözünü, mütercim, kâh «öbür türkler» diye (msl. tercüme: I, 31-32; 109; 171; 339; 340; 432; II, 47; 62; 63; 64; 65; III, 16; 154; 165; 313 ve 417); kâh düzce «türkler» diye (msl. tercüme: I, 31-32; 113; 328; 335; 340; 432; 462; II, 35; 47; 314; III, 138; 139; 165; 206 ve 218) anlatmaktadır. Zikredilen cild ve sahife rakamlarında da görüldüğü üzere, mânaca biribirinden aslâ farklı olmayan الترك sözlerini mütercim kâh «öbür türkler», kâh sadece «türkler» diye tercüme eylemektedir. Hâlbuki, meselâ, Oğuz'un karşılığı olarak kullanılan bir «türk» sözünün dar mânasının nice olduğu şu veya bu yolla anlatılmazsa, oğuzların Türk olmadıkları anlaşılabilir gibi, aynı mahiyette olan *türk* kelimesi «öbür türkler» diye anlatılırsa, bundan, oğuzlardan başka bütün türk kabilelerinin topu anlaşılacağı açıktır. Hâlbuki türk lehcelerinden ve ağızlarından bahsederken, Kâşgarî'nin الترك ve التركية sözlerini bu sonuncu mâna ile kullanmadığı âşikârdır. Çünkü o, bâzan الترك ve التركية sözlerini sadece Oğuz'a veya Kıpçak'a karşı kullanamayıp, arada başka türk lehcelerine karşı da istimal etmektedir².

Tercümede bu babda bundan başka garabetler de yok değildir. Meselâ, metinde (I,55) türkçe bir *ügür* sözü vardır ki müellif bunun

² تركية و تركانية اغزوية و جكلية ديمغائية و قرقزية (I,3); işbu son not dolayısıyla şunu da söyleyeyim, ki müellif الغزوة , تركان , تركية sözleri arasında hiçbir yerde atıf vavı koymamışken, yâni türkmenle oğuzu aynı türk zümresi olarak göstermişken (msl., I,3: تركانية اغزوية; I,14: تركانية اغزوية; I,27: وبين التركان الغزوية; I,27: بطون الغزوية التركانية; I,33: وبالتركانية الغزوية; zaten Kâşgarî'ye göre, türkmenle oğuz aynı şeydir: III, 308: تركان - عم الغزوية), bizmi mütercim bunları hep ayrı - ayrı zümreler olarak göstermiştir.

türklerde (عندالترك), *darı* mânasına geldiğini, ancak oğuzların bu sözü bilmediklerini (ولا تعرفه الترية) yazmaktadır. الترية nin karşılığı olarak getirilmesine ve müellifin الترك (Türk) kelimesini, bundan önceki ve sonraki kullanışlarına bakılınca, buradaki الترك ün dar mânasiyle kullanıldığı şübhesizdir. Hâlbuki mütercim bu kısacık عندالترك sözünü bakın nasıl anlatmış: «bu kelime oğuzlardan başka bütün Türk unsurları tarafından kullanılır» (tercüme: I,53). Görülüyor ki mütercim burada الترك sözünü, müellifin eserinde asla kullanmadığı bir mâna ile, yâni oğuzlardan başka bütün diğer türk zümreleri mânasiyle, kullanmaktadır. Öte yandan, mütercimin sözlerinden darı mânasına gelen *ügür* sözünün oğuzlarca aynı mâna ile kullanılan *tarıg* (metin: I,311) sözüne nisbeten daha yaygın bir kelime olduğu anlaşılmaktadır. Hâlbuki iş tamamiyle bunun tersine olarak, buradaki الترك den gaye — muayyen bir türk zümresini ifade eden, yâni dar mânasiyle kullanılan «türk» kelimesidir ki *ügür* sözünün de bu mâna ile yalnız bu zümre arasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hakikatta da bu, böyledir. Çünkü gerek eskiden, gerek bu günde bu mâna ile *tarıg* (kısalmış şekilleri *tarı* ve *darı*) türkler arasında daha ziyade yaygındır.

Bir de Kâşgarî gibi her iki dile hâkim olan bir bilginin «bütün türk ulusları» anlamını ifade etmek için hiçbir zaman عندالترك gibi mübhem bir söz kullanmıyacağı besbellidir. Bu iddiaların temelsiz olmadığını göstermek için, Kâşgarî'nin bu mefhumu anlatırken kullandığı sözleri aşağıda sıralayalım:

- 1) في لغة جميع الترك (I,39)
- 2) جميع طبقات الترك (I,52)
- 3) جميع الالسن (II,40)
- 4) جميع طوائف الترك (II,41)
- 5) في جميع اللغات (II,53)
- 6) في جميع لغات الترك (I,275)
- 7) عند جميع الترك (I,278)
- 8) عند عامة الترك (I,311)

Şimdi gelelim metindeki «türkçe» mânasına gelen التركية kelimesine. Bilindiği üzere, Kâşgarî bu sözü de الترك gibi iki mâna ile kullanmaktadır. Biri genel mânasiyle türkçe olup, ötekisi de muayyen bir türk zümresinin lehcesi olan «türkçe» dir. Meselâ, müellif Türk lehcelerini sayarken تركية و تركانية اغزبية ... demektedir ki (I,3) buradaki

تركية (türkçe) den maksad elbette genel mânasiyle türkçe - (yâni Türk dili) olamaz; çünkü öteki lehceler de türkçedir. Başka bir yerde (I,30) Kay, Yabaku, Tatar, Yasmul zümrelerinden herbirinin ayrıca bir lûgati (lehcesi) bulunduğu anlatıldıktan sonra, «bununla beraber, türkçeyi de iyi bilirler»³ denilmektedir. Buradaki «türkçe» (التركية) [sözünün de, dar mânasiyle kullanıldığı şübhe götürmez.

Mütercim ise, metindeki التركية sözünü bâzan sadece «türkçe» diye (metin: I,30; tercüme: I,30), bâzan «serbest tercüme» yoluna saparak, «türk, türkler...» diye (metin: I,4; tercüme: I,4 ve metin: I,32, tercüme: I,31); التركية صميم sözünü ise, bâzan «öz türkler» diye (metin: I,32; tercüme: I,31), bâzan doğrudan -doğruya «türklerce» diye (metin: I,33; tercüme: I,31), ve bâzan da «öbür türkler» diye (metin: II,51; tercüme: II,66) tercüme eylemektedir. Yâni aynı arabca söz mütercim tarafından üç yerde üç türlü anlatılmaktadır. Metinde başka türk kabileleri lehcelerine karşı kullanılan التركية den maksadın dar mânasiyle «türkçe», yâni muayyen bir türk kümesinin lehcesi olacağını şimdi anlattık. التركية ye karşı konulan التركية nin de, Kâşgarî'nin kasdettiği «öz türkçe», yâni yine dar mânasiyle bir «türkçe» olacağı muhakkaktır. Müellif bir yerde oğuzların dil bakımından azçok farsların tesiri altına düştüklerini söylüyor (1,73)⁴. Müellifin الترك الصميم، صميم الترك sözlerinden maksadı da bu gibi tesir altına düşmiyen bir türk zümresi olacaktır... Kâşgarî'nin dar mânasiyle «türk» ten, «türkçe» den maksadlarının neler olabileceği meselesine gelince:

DLT. ün muhtelif yerlerinde kullanılan الترك ve التركية sözleri gereği gibi tedkik edilince anlaşılıyor ki müellifin dar mânasiyle Türk'den maksadı Kâşgar'da ve onun yöresinde yaşamış olan, ve Kâşgarî'nin düşüncesine göre, «su katılmadık», türklerdir. Dar mânasiyle türkçe de, işte bu türklerin konuştuğu «türkçe» dir. Anlaşılan, bu türkçe Karahanlılar devrinde yüksek içtimâî tabakaların da konuştuğu bir çeşit ileri ve edebî dil olmuştur. Kâşgarlı olan müellif, kendisinin en fasîh türkçe ile konuştuğunu söylediikten sonra⁵, en fasîh türk lehcesinin de Hâkaniye türk lehcesi olduğunu yazmaktadır⁶. Müellifin bu sözlerinden DLT. teki Kâşgar lehcesiyle Hâkaniye türk lehcesinin aynı şey olduğunu çıkarmak mümkündür. Müellifin dediğine göre, Kâşgar şehri-

³ ومع هذا يحسبون التركية

(I,73). والغزبية لما اختلطت بالفرس نسبت كثيرا من لغة الترك واستعملت الفارسية مكانها

⁴ (1,30). مع كونى من افصحهم لسانا

⁵ (1,30). وافصحها للسلوك الحاقانية ومن تلبدهم

⁶ (1,30).

nin içinde Hâkaniye türkçesiyle konuşuluyordu⁷. Bize kalırsa, Kâşgarî'nin, *Divan*'ında asıl ön plâna koyduğu türk dili de işte, bu «türkçe» dir. Müellif bâzı sözlerin oğuzca ile «türkçe»deki söyleniş farklarını gösterdikten sonra «ben ise, temiz lehceyi yazıyorum» demektedir⁸ ki bundan maksadı da, şübhesiz, «en fasîh türk lehcesi» saydığı Kâşgar veya Hâkaniye lehcesi olacaktır. Şu hâlde, müellifin dar mânasıyla kullandığı الترك السؤنؤ، Kâşgar türkleri veya Hâkanî türkleri (ki müellif الترك الحاقانية السؤنؤ de bir çok yerlerde kullanmaktadır) diye; aynı mânâ ile kullandığı التركية kelimesini de Kâşgar türkçesi veya Hâkanî türkçesi diye anlatmak pek mümkün ve hattâ zarurî idi⁹. Yoksa mütercimın yaptığı gibi, kararsız bir tarzda, bâzan sadece *türkler*, *türkçe* veya *öbür türklerce* demekle mesele çözülmüş olamaz, belki daha fazla muğlaklaşır ve mübhemleşir. Hususî bir mânâ ile kullanılan bu *türk* ve *türkçe* sözlerini mütercim, hiç olmazsa, tırnaklar içine almalıydı...

Öte yandan, buradaki «obrak yasıkдын tozluğ ya çıkar» sözünün arabcası olan قد يخرج القوس المجاوز من المقوس الخلق، bilmem neden, arkasıra üç türlü tercüme edilmiştir: 1) Kapanmış gedeleçten tozlu yay çıkar; 2) Gedeleçten eski yay kabından tozlu yay çıkar ve nihayet 3) Bâzan sağlam yay eski gedeleçten çıkar. Bu tercümelerden yalnız 3 üncüsü doğru ve yerinde olup, ötekileri lüzumsuz ve mânasızdır. Çünkü buradaki توزلغ kelimesi, havada dolaşan ince un halindeki toprak mânasına gelen toz kelimesinden yapılmış bir sıfat (adjectif) olmayıp, «yaylara sarılan sıırım» demek olan toz sözünden yapılmış olan bir sıfattır (bu mânaya gelen toz için bk.: DLT.: III, 88); hâlbuki bugün tozlu dediğimiz zaman derhâl birinci mânada olan toz akla gelir.

7. YİRÜK (s. 19): Burada *yirük işler* sözü önce «yirik kadın» diye anlatılmıştır ki mübhemdir. «yirik» ne demektir? Müellif *yirük işler*'i المنفضة من النساء diye anlatmıştır ki, iki deliği bir olan kadın demektir (bk. OK. المنفضة). Bugün Garb türkçesinde «*yirik*» kelimesi bu mânâ ile kullanılıyor mu, acaba? Zannetmiyorum.

8. YIŞİM (s. 19): Burada mütercim «Yişim»i târif ederken «bir çeşit çakşır» sözlerini katmakla *yişim* anlamını çığırından çıkarmıştır. Çünkü

⁷ وجوف البلد بالتركية الحاقانية (I, 31); buradaki البلد (şehir)den maksad, Kâşgar şehridir, çünkü aynı satırda Kâşgar adı geçmektedir.

⁸ قأى أكتب الصميم من اللغة (I, 33);

⁹ Buna belki «Şark türkçesi» dahi denilebilir.

çakşır bir nevi şalvar iken, *yişim* başka bir şeydir. Bilindiği üzere, Kâşgar'lı *yişim*'i الرانان... diye anlatıyor; bu, الران'ın tesniye şeklidir; الران'ın ise OK. taki târifi şudur: «çizme gibi bir ayakkabıdır, lâkin bunun tabanı olmaz ve çizmeden uzun olur... *butluk* ve *potur* tâbir ettikleridir ki baldıra çekilir». Doğrusu, *yişim* bugün frenk dillerinde gamaş (gamache) denilen nesneye benzeyen bir şeydir, veya onun tâ kendisidir. *Yişim* sözü ABH. da da vardır, karşısına konulan الرانات sözü, yanlıştır. Bu da DLT. ki. gibi, الرانان olmalı ve mânası da ona göre tesbit olunmalıdır. Onun için A. Caferoğlu'nun bunu «don, şalvar» diye anlatması (s. 125) doğru sayılamaz. İBM. de ise, *yişim*'in karşısına الران kelimesi yazılmıştır ki, ben de, الرانان, الران sözlerinin mânalarını gereği gibi tedkik ettikten sonra, bunu baldırlık, butluk diye anlatmıştım (s. 90).

9. YARIN (s. 21): Burada «yarın bulgansa il bulganır» sözünün metindeki arabca tercümesinde bir eksiklik vardır. Şöyleki اذا تشوش الولاية zikredilen türkçe sözün mânasını ifade edebilecek tam bir cümle değildir; çünkü burada şart vardır, *cezâi* şart yoktur. Mütercim burada asıl lüzumlu olan bu eksikliğe işaret etmeyi unutmuştur.

10. YİKEN (s. 23): Mütercim I. cildin tercümesinde *butar* madde-sinde (tercüme: I,360), arabca البردى kelimesini, «berdi denilen hasırın dokumasında arış olarak kullanılan pamuk ipler» diye anlatmışken, bu sefer البردى sözünü «koyalak otu» diye az-çok doğru anlatmış ise de, aynı sözü iki türlü tercüme etmekle tezada düşmüştür.

11. YİLİN (s. 23): Arabca اطباء الرمكة sözü «inek memesi» diye tercüme edilmiş; hâlbuki arabcada الرمكة, inek değil, kısraaktır.

12. YALU (s. 26): Bu türkçe sözün metindeki arabca izah ve târifinin tercümesi eksik ve karışıktır.

13. YAGAN (s. 36): *Fil* mânasına gelen bu söz hakkında müellif في احدى اللتين demiştir ki mütercim bunu «iki dilin birinde» diye tercüme ettikten sonra yaylar içinde (türk ve türkmenceden birinde) diye izah eylemiştir. Hâlbuki metinde «türkçe ve türkmence» den bahis bulunmadığı gibi, bize kalırsa, buradaki «lûgat» da «dil» demek olmayıp, ağız ve söyleniş demektir. Yâni fil mânasına gelen sözün iki türlü söylenişi vardır ki biri burada gösterildiği gibi, *yagan* olup, ötekisi de sağır kâfla yañan'dır (DLT. III, 278).

Hulâsa, kelimenin dar mânasıyla «türkçe» mi, veya oğuzca mı olduğu burada aslâ bahis konusu değildir, ancak bu sözün oğuzlarca

mâlûm olmadığını metnimizdeki *yañan* maddesinden öğreniyoruz (III, 271), çünkü orada müellif bunu Oğuzlar bilmezler (ولا تعرفه التزبة) demektedir.

14. YUNDI (s. 31): Bunun karşısındaki arabca غسالة القصاع sözü «kabın yıkanması» diye tercüme edilmiştir. Bundan gerek türkçe *yundi*'nin gerekse arabca غسله nin bir ameliye (iş) olduğu anlaşılmaktadır. Hakikatta ise, «*yıkantı*», (bir nesne yıkandıktan sonra çıkan su, kullanılan su) demekten başka bir şey değildir (bk. OK.).

15. YARŞI (s. 32): «Her şeyi yarıya bölen kimsenin adı» denmiş. Hâlbuki bu sözün arabcası olan المناصف في الشيء sözü «bir şeyin yarısına iştirâk eden, yarısını alan» demektir. Şu hâlde mütercim «anığ yarışı-bu» sözünü «onun yarıcısı, onu yarıya ayıran-bu» diye anlatması da doğru sayılamaz.

16. KÖYDİ (s. 39): Burada bir nazımda geçen ve «döktü» mânasında olan قيدي fiili bu şekilde (yani «o» ile) yazılmıştır ki doğru değildir; çünkü gerek 1) bir mâî nesneyi veya hububatı kabından boşaltmak mânasında; gerek 2) erimiş madeni bir kalıba dökerek, muayyen bir şekil vermek mânasında; ve gerekse 3) sulu hamuru kaynar yağın içine yahud sıcak tavaya akıtarak bir yemek hazırlamak mânasında olan fiil koymak değil, kuymak'tır (Bud. II, 99; Rad, II, 888). Kazan türkçesinde kaygana mânasına gelen ve tavaya kuyularak (dökülerek) pişirildiği için bu adı alan kuymak sözü, bu fiilin (u) lu olduğunu gösterdiği gibi, Garb türkçesindeki kuyumcu sözü de bunu göstermektedir. Mütercim bu mânaya gelen kuymak fiilinden üreyen diğer fiilleri de hep (o) ile yazmıştır (tercüme III, 171-246.). Br. da dernek mânasına gelen bu fiilin metnimizde bulunan üç tane yerini (III, 29, 129, 186) göstermiş ve hepsini koymak şekline kalbetmiştir. Başka hususlarda olduğu gibi, bu fiil hakkında da Rad. a başvurmuş olsaydı, bu hataya düşmiyecekti.

17. YULDUZ (s. 40): Bu maddede mütercim dikkat etmesi gereken bir nokta vardır ki şudur: Burada Müşteri yıldızının Erentüz, Mizan yıldızının Karakuş olduğu yazılıdır. Hâlbuki metnimizde, I,72'de Mizan'ın Erentüz olduğu; III, 167 'de ise, Müşteri'nin Karakuş olduğu yazılmıştır. Metindeki bu tezada mütercim anılan üç yerin, hiç olmazsa, birinde bir notla işaret etmeliydi. Kaldı ki Br. bu tezaadın farkına varmış ve buna äräntüz maddesinde işaret etmiştir (s. 22).

18. YARMAŞ (s. 40): «Çiriş» denmiş. Hâlbuki metinde yarmaş'ın karşısındaki arabcası الجريش, şekilce, türkçe çiriş'e benziyorsa da, mâ-

naca büsbütün başka bir şeydir, yâni iri dövülmüş nesne demektir (Lisan al-arab, OK., Ahterî ve Akrab-al-mevârid).

19. YARMAŞ^b (s. 40): Bu ikinci *yarmaş*'ı mütercim, ince un mânasına gelen *yarmaş un* sözünden çıkarmış olduğu hâlde, «yarma, bulgur» diye anlatmıştır. Eğer bu «yarma, bulgur» sözleri birinci *yarmaş*'ın karşısına konulan ve hiç de yerinde olmayan *çiriş*'in yerine konulmuş olsaydı, daha iyi olacaktı. Zaten, ikinci *yarmaş*'ın ince mânasında olduğu müellifin هذا الحرف من الاضداد (bu kelime, zıtları ifade eden bir sözdür) demesinden de anlaşılıyor mu?

20. YATGAK (s. 42): Buradaki arabca الحصن sözü «ülke» diye tercüme edilmiş; hakikatta ise bu, *kal'a, hisar*, demektir. Nitekim mütercim kendisi de I, 254 deki حصن ile III, 129 daki حصن nin cemi şekli olan حصون u kal'a diye anlatmıştır (tercüme: I, 302 ve III, 172).

21. YANÇUK (s. 45): Metnimizde bu kelimenin karşısında sâdece *kese* mânasına gelen الكيسة sözü yazılmışken, mütercim bir de kendi kesesinden «para, tütün kesesi» sözlerini ilâve etmiştir¹⁰.

22. YÜZLÜĞ (s. 45): Bu maddede bir *iki yüzlüğ közüngü* sözü vardır ki mütercim bunu sâdece ayna diye anlatmıştır. Bilindiği üzere, *küzüngü* sözü metnimizde başka bir yerde de vardır (III, 280). Orada bu kelime gerçekten ayna mânasına gelen المرآة sözüyle anlatılmıştır. Şimdi tedkik etmekte olduğumuz yerde ise, türkçe söz sadece *közününgü* olmayıp, bu kelimenin önünde bir de *iki yüzlüğ* sözleri bulunmaktadır. *İki yüzlüğ közüngü*'nün karşısındaki arabca söz de المرآة olmayıp, الماوية dir. Bu sonuncu arabca kelime ayna demek midir? Ayna demek ise, *iki yüzlüğ* sözleri burada ne arıyor? Mütercimin yaptığı gibi, burada da sâdece, ayna demekle bu iki soruların cevapları verilmiş olmaz sanırız. Ben ise, burada büsbütün başka bir şey düşünüyorum; bana kalırsa, burada الماوية ayna demek olmayıp¹¹, insanlar arasında fesad salmak ve koğuculuk etmek mânasında olan الماوية fiilinden gelen ismi fâilin müennes şeklidir ki buna göre, الماوية sözü «koğucu, fitneci kadın» demek oluyor. Bundan anlaşılıyor ki bugün her iki tarafa hoş görünmeği âdet edinen kimseye «acem kılıcı» dediği-

¹⁰ Tütün Amerika kıtasıyla birlikte XV. milâdî asrın sonlarına doğru keşfolunduğundan, kitabını XI. milâdî asrın üçüncü rub'unda (hierî 466 = milâdî 1073 yılında) yazan M. Kâşgarî zaten tütünden bahsedemezdi... (A. T.).

¹¹ Lûgat kitapları (bunlar arasında Kamus) الماوية nin ayna mânasına geldiğini yazmıştır, ancak, bize kalırsa, bu mâna buraya uygun gelmemektedir (A.T.).

miz gibi, türkler vaktiyle fitneci ve koğucu kadına «iki yüzlü ayna» diyorlarmış.

23. ES (s. 34): Burada (s. 46) bir nazımda bulunan iki tane *es* sözünün arabcaları olan الجزر kelimelerinden birincisi *leş* diye, ikincisi ise, *av* diye anlatılmış. Tercümenin I-II. cildlerine dâir yazdığım tenkid yazısında 95 rakamlı *us*, *es* maddesinde arabca الجزر in, *leş* demek olmayıp, mütercimın başka bir yerde (tercüme: I, 36) dediği gibi, «yırtıcı hayvanların payı, onlara atılan parça» olduğunu anlatmış ve bunun böyle bir şey olduğunu belirtmek için الجزر in OK. daki târifini de nakletmiştik (*Türkiyat Mecmuası*, c. VII-VIII, s. 239). Şu hâlde, mütercimın bu III. cildin tercümesinde de الجزر i *leş* diye anlatmakta devam etmesine ne demeli...

24. YÜKÜNDİ (s. 84-85): Burada «yükünüp manğa imeldi» mısraıyla başlayan bir nazım vardır ki bu mısraın mânasını anlatırken, müellif حیاتی fiilini de kullanmıştır; mütercim bu fiili «o, beni diriltti» diye anlatmış; hâlbuki bu, «beni selâmladı, bana selâm verdi» demektir ki masdarı تحية dir. Diriltmek mânasında olan arabca fiil ise, احياء olup, mazi sigası أحيا dır, حياً değildir.

25. ETÜK (s. 97): *Yiktürdi* fiili münasebetiyle bir cümle içinde geçen ve müellifçe الحف diye anlatılan bu söz burada da *pabuç* diye anlatılmış. I. cildin tercümesinde üç (tercüme: I, 62) *etük* sözünün karşısına *edik* kelimesi ile birlikte *pabuç* kelimesi de konmuş bulunuyordu. I-II. c. lerin tercümelerine dâir yazdığımız makalede 4 rakamlı *etük* maddesinde, orada *pabuç*'un yerinde olmadığını, çünkü arabcada yalnız çizme, mest kabilinden olan ayakkabılarına خف denildiğini, türkçedeki *etük*'ün de çizmeden başka bir şey olmadığını, *pabuçun* arabçasının *na'l* olduğunu anlatmıştık (*Türkiyat Mecmuası*, c. VII-VIII, s. 215). Bu sefer ise, mütercim *edik* sözünü anmaya bile lüzum görmeyip, yalnız yerinde olmayan *pabuç*'u yazmakla iktifa etmiştir.

26. YIPLAŞDI (s. 104): Burada *uragutlar yüzün yıplaşdı* sözü müellifçe تمت النسوة بعضها وجوه بعض diye anlatılmış; mütercim ise, bunu «kadınlar biri-birinin yüzünü iplle yoldular» diye tercüme etmiş. Bir kere «yüzü yolmak» ne demektir? Yüz mü yolunur, yüzdeki kıllar mı? Öte yandan, arabcada تبيض sâdece «kılları adamakıllı yolmak» demek olup, bu yolmanın âletini içine almamaktadır. Eğer yukarıdaki *yıplaşdı* fiili incelenerek, onun içinden bir *yıp* çıkarılabilirse, bu *yıp* her hâlde ip demek olmayıp, iplik demek olacaktır. Bir de yüzdeki kılların her hâlde iplle değil de, ancak iplikle yolunabileceği aşikârdır...

27. ÇOR (s. 121): «Avret yeri bitişik olan kadın» a türkçede *aslık* denir, mütercim burada bu türkçe kelimeyi kullanmış olsaydı, iyi yapmış olacaktı. Br. bu sözü *çur* kılığında yazmış, ancak kelimenin ünlüsü hakkında işkillenmiştir; kelimeyi -o- ile yazan mütercim ise, neden bu şekli üstün tuttuğunun sebebini anlatmamıştır.

28. TÜŞ^a (s. 120): Burada *tüş ödi* sözü «kuşluk vakti» diye anlatılmış; hâlbuki metinde bu sözün karşısına «kuşluk vakti» demek olan الضحوة konulmuş ise de, bu الضحوة nin الوقت الغائلة diye izah edilmesi, işi karıştırmıştır. Çünkü arabcada الغائلة öğle zamanı demektir (bk. OK.). Mütercim bu izaha ehemmiyet vermeyip, onu tercüme etmeden geçmiştir. Türkçede ise, zaman murad oldukça *tüş* gerçekten «öğle zamanı» demektir (ŞS., 200; Bud. I, 395; Rad. III, 1590: uygur, çagatay, şark türkçesi, tarancı, karayim, altay, teleüt, şor, kaç, küverik ve tabul lehceleri). Br. ise, الضحوة ye önem vermeyip, bu *tüş*'ü doğrudan doğruya Mittag (öğle zamanı) diye anlatmış ve isabet etmiştir (s.225).

29. KÖŞ^b (s. 126): «Her hangi bir şeyin çifti, eşi» diye anlatılmış. Burada «çifti» demek yerinde ise de, «eşi» bir çiftin teki demek olduğundan, yerinde değildir ve lüzumsuzdur. Bunun karşısındaki arabca زوج sözü bâzan eş mânasiyle dahi kullanılıyorsa da, türkçede *koş* yalnız çift mânasında olduğundan, زوج kelimesinin buraya uyan mânası yalnız çift olabilir. Hulâsa, türkçedeki *koş*, arabcadaki زوج gibi, hem çifte, hem teke itlak olunmaz. Bundan dolayı mütercim, *koş*'u yukarıdaki tarzda anlatışıyle bir tenakuza düşmüş oluyor; *koş*'un yalnız çift mânasına geldiği metnimizde müellifin getirdiği örneklik sözlerinden de anlaşılmaktadır.

30. ÇİĞ (s. 128): «Bir türk arşınıdır, arab arşınının üçte ikisi kadardır» denmiş. Bir kere metnimizde «arab arşını» mânasını veren hiç bir söz yoktur¹². Bundan başka metnimizde bu isimden yapılan *çığlattı* (II, 277); *çığlandı* (III, 149) ve *çığladı* (III, 219) şekillerinde fiiller de vardır. Birinci fiili anlatırken, müellif, «bezi türk arşınıyle ölçtürdü» dedikten sonra, *çığ* maddesinde yaptığı gibi, türk arşınının ذراع ın üçte ikisi kadar olduğunu da söylemiştir. Mütercim ise, burada, metinde bulunmayan «arab arşını» nı karıştırmamış ise de, «öbür arşın» demekten kendini alamamıştır. Bu «öbür arşın» dan murad hangisidir, acaba?... Öte yandan, metinde «öbür» mânasına gelen

¹² BR. nedense, buraya «arab arşını» anlamını sıkıştırmıştır. İhtimâl mütercim bunu oradan almıştır. Yoksa, metinde sadece ذراع denilmektedir.

arabca bir söz bulunmamaktadır. Bize kalırsa, metinde her iki yerdeki *الذراع قدرثلثي* sözündeki *ذراع* dan murad arşın olmayıp, *arış*'tır ki türkçede buna *karı*, *karu* dahi denilmektedir. Bu üç kelime türkçede «kolun dirsekten başlayarak, açılan orta parmağın ucuna kadar olan kısmı» mânasına gelmektedir (bk. bu yazıdaki *karı* maddesine). Müellif demek istiyor ki türk arşını bir arş (karı) uzunluğunda olmayıp, ondan daha kısadır, yâni onun yalnız üçte ikisi kadardır.

31. BÖĞ (s. 131): «Türk ve Türkmen dillerinin birinde» denilmiş. Metnimizde böyle bir şey yoktur; burada sadece *في إحدى اللغتين* (iki lûgatın birinde) sözü vardır ki bu, iki türlü ağzın, söylenişin birinde demekten fazla bir şey ifade etmez. Gerçekten, bir çeşit zehirli örümcek mânasına gelen bu sözün iki türlü söylenişi vardır ki biri burada gösterildiği gibi *bög* olup, ötekisi de *böy*'dür (metin : III, 103). Orada da müellif *bög* için «bög'ün başka türlü söylenişi» (*اللفظ في بؤك*) demiş miydi? Bir de aynı mânaya (zehirli bir çeşit örümcek mânasına) gelen sözün *bîy* şeklinin de bulunduğunu gene DLT. ten öğreniyoruz (III, 155). Öte yandan, mütercim burada kelimeyi *bög* veya *bök* şeklinde yazmalıydı. Çünkü onun yazısiyle kelimenin telaffuzda *bög*'den farkı yok gibidir.

32. KÖK (s. 132-133). Burada *kend köki* sözü «şehirin dört yanını bulunan bağları, bostanları» diye doğru anlatıldıktan sonra bir de «şehirin karaltısı» sözü ilâve edilmiştir ki lüzumsuzdur. Metnimizde *kend köki*'nin karşısındaki arabca *سواد البلدة* nin «şehir çevresindeki yeşillikler» demekten fazla bir mânası yoktur. «Karaltı» ise, *سواد* ın başka bir mânasıdır ki burasıyle ilgisi yoktur.

33. KÖL^a (s. 135): «Havuz» denmiş. Bilindiği üzere, dilimizde «havuz» un hususî bir mânası vardır (bahçe havuzu, liman havuzu gibi). Hâlbuki burada metinde birinci *köl*'ün karşısındaki arabca *الحوض* *göl* demektir. Zaten türkçede *köl* de *göl*'ün öteki şekliinden başka bir şey olamaz. Karşısında yalnız «su birikintisi» mânasına gelen arabca *الندير* bulunan ikinci *köl*'ün karşısına ise mütercim *göl* sözünü de katmıştır ki bu sözü, birinci *köl*'ün karşısına, yâni *havuz* sözü yerine geçirmek lâzımdı. Hulâsa, eskiden türkçede *köl* sözünün iki türlü mânası varmış: Biri bildiğimiz *göl*, ikincisi de su birikintisidir. Bizim bildiğimiz havuz'a ise, *köl* denmez. Eğer birinci *köl*; mütercimin anlattığı gibi, *havuz* demek olsaydı, Kâşgarî, *köl*'ün türkçede asıl yaygın olan *göl* mânasını göstermemiş olacaktı ki buna kat'iyen

iktimal verilemez (Burada münasebet çıkmışken şunu da hatırlatalım ki Kazan'daki köyümüzde karların erimesinden veya yağmur sularının birikmesinden hasıl olan geçici su birikintisine *külewük* derlerdi). Br. birinci *köl*'ün karşısındaki الحوض sözünü (göl) diye anlatmakla isabet etmiştir.

34. KUM (s. 137): «Dalga» mânasına gelen bu türkçe söz, bu şekilde olmayıp, *kom* şeklindedir (Bud., II, 92; Rad., II, 667). Dalga mânasına gelen bu söz metnimizde III, 100 'dedir. Br. da eserinin 164. s. sinde *qum* şeklinde bir kelime yazarak, Sand (kum) diye anlatmış ve kelimenin bulunduğu birçok yerlerle birlikte III, 100. s. yi de göstermiş. Hâlbuki metinde burada الرمل şeklinde yazılan söz diye anlatılmayıp, موج الماء diye anlatılmıştır ki *su dalgası* demekten başka bir şey olamaz. Br., yalnız *kavut* (deve eğeri) mânasına gelen sözü *kom* şeklinde yazarak, Rad.a dayanmıştır. Hâlbuki eğer gereği gibi dikkat etmiş olsaydı, *dalga* mânasında olan sözün Rad. da da *kom* şeklinde yazılmış olduğunu görecekti. Bizim mütercim için de aynı sözü söyleyebiliriz.

Şurasına da dikkat etmek lâzımdır ki müellif *kum* mânasında olan sözü hem قَم şeklinde, wawsız yazmışken (I, 171, 190, 225, 283, 381), dalga mânasında olan sözü قوم tarzında, yani wawlı yazmıştır (III, 100). Belki bunun da bir hikmeti vardır...

Dalga mânasında olan sözün böylece *kom* şeklinde olması tesbit edildikten sonra, bu isimden yapılmalarında şübhe olmayan¹³, gerek Br. da, gerek B. Atalay tercümesinde (u) ile yazılan fiilleri de bu suretle düzeltmek lâzım gelecektir.

35. NOM (s. 137): «Millet ve şeriat» denmiş. Metinde bu kelimenin karşısında arabca الملة والشريعة kelimeleri bulunuyorsa da, arabcadaki ملة din mânasındadır¹⁴. Hâlbuki bizim edebî dilimizdeki *millet* sözü ulus (nation) mânasında kullanılmaktadır.

36. SAĞ ELİK (s. 154): Burada والتك لا تعرف هذه اللغات sözü «öbür türkler bu kelimeleri bilmezler» diye tercüme edilmiş. Hangi türkler? Mütercim, umumiyetle, metnimizdeki «türk kavmi» mânasında olmayıp da, müellifin bâzan muayyen bir türk zümresi için kullandığı *Türk*

¹³ K o m m a k : dalgalanmak (metin: II, 23); k o m u ū m a k : dalgalar her yandan coğmak (metin: II, 89); k o m t u r m a k : dalgalandırmak (metin: II, 151); k o m ı m a k : heyecana gelmek (metin: III, 204); k o m ı n m a k : aşırı heyecana gelmek (metin: II, 260); k o m ı t m a k : heyecana getirmek (metin: I, 66, 184, 425 ve II, 215).

¹⁴ ملة din ve şeriata itlak olunur (OK); mütercim belki çok iyi bildiği aklıid kitablarındaki «din, millet, namus, şeriat bizzat bir, bi'l-itibar başkadırlar» sözünü hatırlarlar.

sözünü «öbür türkler» yahud «öteki türkler» diye geçivermektedir. Yukarıda 13 rakamlı *yasık* maddesindeki sözlerimize bakılsın!

Burada bir tercüme eksikliği de vardır. Şöyle ki müellif *sağ elik*'i sağ el diye anlattıktan sonra âdeti üzere sadece *oğuzca* demeyip, *hepsi oğuzca* demektedir. Buradaki «hepsi» nden murad, oraya kadar geçen 5 tane *sağ* sözü olsa gerektir. Hâkikaten, *sol*'un mukabili olan *sağ* oğuzcaya mahsus bir kelime olup, dar mânasıyla «türkçe»de buna onğ (oñ) denir (bk. metin: I, 69).

37. ÇEK (s. 155): «Kumaş biçiminde bir pamuk dokuma» denilmiş. Bu anlatış bir parça aykırıdır. «Kumaş biçiminde» ne demektir? Müellifin anlattığına göre bu, «burd» (البرد) denilen kumaş şeklinde olan bir pamuklu (sadece «pamuk» demek yetmez) dokumadır ki OK'ta bunun için «muhattat, yâni çubuklu kumaş adıdır» denmektedir. Yâni bu bir nevi yollu kumaştır.

38. TAY (s. 158): Burada bir nazımda geçen ve آى şeklinde yazılan kelime mütercim tarafından türk harfleriyle ay şeklinde doğru yazılmış ise de, nazımın mânası anlatılırken, bunun bir nidâ (interjection) olduğu sanılarak, tercümede onun yerine *hey!* kelimesi konulmuştur. Mütercim bu hataya I. c. in tercümesinde de düşmüştü (tercüme: I, 207). Gerek burada, gerek orada bu آى sözü aynı nazım içinde bulunmaktadır. Bunun *söyle!*, *de!* mânasında olduğunu her iki yerde müellifin قى demesinden de anlamak kabildi. *Aymak*'ın söylemek, demek mânasına geldiğini mütercim elbette iyi bilir (B. Atalay *Divanü lûgat-it-Türk Dizini*, s. 53).

39. SAY YARIK (s. 158): Metinde الجوشن diye anlatılan bu söz tercümede «vücade giyilen zırh» diye anlatılmış; hâlbuki say yarık maddesinde mütercim aynı sözü demir göğüslük diye anlatmıştır (tercüme: III, 15). Öte yandan, «vücade giyilen» sözü bir şey ifade etmez. Çünkü, zırhın bir çeşidi olan *gübe yarık*'da vücade giyilir. Doğrusu, arabca الجوشن diye anlatılan bu «zırh»ın muayyen vasıfları vardır ki bunu görmek için işbu yazımızdaki *yarık* maddesine bakınız!

40. KAVUZ (s. 164): Burada arabca الشراب sözü *şarap* diye tercüme edilmiş. Hâlbuki arabcada *şarab*, umumiyetle, içilecek nesne, içecek demektir¹⁵. Dilimizdeki *şarab*'ın mânası ise, bellidir. Nitekim mütercim gerek *bor* maddesinde (tercüme: III, 121), gerekse *tîm* maddesinde (tercüme: III, 136) arabca الخمر sözünü *şarap* diye anlatmıştır.

¹⁵ «İçilmek şânından olup, içmeğe salih olan nesneye denir» (OK.: الشراب maddesi).

Mütercimın arabca *şarab*'ı türkçe dahi *şarap* diye anlatması yalnız bir yerde değildir. Ayrıca bk.: «Koyuğ» (III, 166), «tuma» (III, 234), «şing dürdi» (III, 397) maddeleri.

41. TAVUŞ (s. 165): «Duygu, kımıldanma» diye anlatılmış; metinde bu türkçe söz arabca الحس والحركة diye tercüme edilmişse de, arabcada حس sözü bizde olduğu gibi, duygu mânasında olmayıp, hareket ve ses mânasına gelmektedir¹⁶. Türkçedeki *tavuş-taviş* sözü de başlıca ses, gürültü, ayaksesi mânalarına gelmektedir (Bud. I, 731; Rad. III, 986; ŞS. 184; Los.; KT. ve US.) Mütercim I. c. in tercümesinde *tavuş* sözünün karşısındaki الحس kelimesini his, duygu diye anlatmıştı (tercüme: I, 367). Br. da buradaki حس sözünü gefühl (his, duygu) diye anlatmıştır (s. 199). Ancak, arabcada حس sözünün bâzan duygu mânasına dahi geldiğini farzetsek bile türkçe *tavuş*'un karşılığı olmak üzere, onun yalnız ses mânası uyar.

42. MAYAK (s. 167-168) يضرب هذا لمن يرى في نفسه كبراً وهو شاكراً لكبير sözü, «bu sav kendinde büyüklük gören kimse için söylenir» şeklinde eksik tercüme edilmiştir. Şöyle tercüme edilmeliydi: «bir büyük adamın yanında çirak olduğu halde büyüklük taslayan adam hakkında söylenir».

43. TOYUN (s. 169): Burada metindeki فيندب بهذا غيره للاكل sözleri tercüme edilmeden kalmış, ve bu yüzden «bir *toyun başı* ağırrsa, *kamuğ toyun başı* ağırmas» sözünün izahı eksik olmuştur. Bu arabca cümlenin mânası ise «bununla başkaları yemeğe teşvik olunur» demektir.

44. KOYAR (s. 171): Müellifin anlattığına göre, bir sövme sözü olan bu kelime aslında *döken*, *dökücü* demektir ve *döktü* demek olan قدى fiilinden çıkmıştır. Dökmek mânasına gelen fiil 'kuy mak' şeklinde olduğundan bu sözün de *kuy ar* şeklinde olması gerektir.

45. KOYKA (s. 174): «Deri» ve daha doğrusu «baş derisi» mânasında olan bu türkçe sözün söylenişi böyle olmayıp, (u) ile *kuyka*'dır (Rad. II, 890; ancak bu sözlükte kelimenin *kuyga* ve *kuyxa* şekilleri alınmıştır). Bud. ise, bunu *koyga* okunacak şekilde yazarak, boşuna, mânaca *koğa* ile birleştirmeye yeltenmiş ve bu yüzden kazakçadaki «açta *cigen kuykañdı tokda umutpa!*» savının mânasını da çığırından çıkarmıştır¹⁷.

¹⁶ الحس hânın kesresiyle hareket mânasıdır.. ve mutlak sese denir», *Ahterî*; Lisân al-arab. الحس صوت حنى

¹⁷ Hakikatte ise, buradaki قويمًا da baş derisi mânasında olan *kuyga*'dan başka bir şey olamaz. Buna göre savın mânası şöyle olur: «Açlık günlerinde yemeğe mecbur olduğun baş derisini tokluk günlerinde unutma (yâni, vaziyetinin iyileştiği zaman sıkıntılı günlerini unutup, kibirlenme!)».

46. KURLANDI (s. 197): Yukarıda, hem zarar ve ziyan, hem yoğurt mayası mânasına gelen söz mütercimce *kor* şeklinde doğru yazılmışken¹⁸ (III, 122), gerek burada, gerekse c. II de (s. 250) bu isimden yapılan fiil nedense (u) ile *kurlandı* şeklinde yazılmıştır. Ancak bu hataya sadece bizim mütercim değil, Br. da düşmüştür (bk. s. 165). Hâlbuki (u) lu fiil yalnız kuşak mânasına gelen *kur* kelimesinden yapılan bir fiil olabilir. Nitekim DLT. te *kuşak taktı, kuşak bağladı* mânasında olan bir *kurlamak* fiili bulunduğu gibi (III, 221); Rad. da da televüt lehcesinde olmak üzere, kuşak bağlamak mânasında bir *kurlanmak* fiili vardır (III, 943).

47. Bİ (s. 206): «Türklerce» denmiş. Hangi türklerce? Burada «oğuzlarca» ya karşı konulmuş olan «türklerce» nin ne demek olduğu açıkça anlatılmalıydı. Yoksa, sadece «türklerce» denildikte oğuzların türklerden olmadığı anlaşılabilir.

48. KUDHI (s. 220): Burada mütercimin yazdığı «çukur» sözü fazladır. Bir de «aşağı, aşağıya» demek olan bu sözün (u) ile değil de, (o) ile, yâni *kodhı* şeklinde olması lâzım geldiğini başka bir yerde de anlatmıştık (*Türkiyat Mecmuası*, c. VII-VIII, s. 218, rakam 17).

49. TURA (s. 221): Burada metinde türkçe *tura kalkan* ve arabca *الدرقة الترس* sözleri varken, sadece «düşmandan gizlenmek için kullanılan her şey» diye anlatmak eksik bir tercümedir; çünkü bu, yalnız *الدرقة* sözlerinin tercümesidir. Yukarıda *yarık* maddesinde mütercim lüzumsuz yere *kalkan* sözünü yazdığı hâlde (işbu yazıdaki *yarık* maddesine bakıla), burada metinde hem türkçe *kalkan*, hem bu mânaya gelen arabca *الترس* kelimesi mevcutken, *kalkan*'a kalemni bile sürmemiştir. Buradaki arabca *الدرقة* kelimesine gelince, bunun deriden yapılan kalkan olduğu lûgat kitaplarında yazılıdır.

50. KARI (s. 223): «Karış» denmiş. Hâlbuki türkçede *karı* ve *karu* kolun dirsekten, açılan orta parmağın ucuna kadar olan kısmının adıdır. Metnimizde de türkçe *karı* sözü arabca *ذراع اليد* sözüyle anlatılmış değil midir? Şimdi *ذراع* ın OK. taki târifine bakalım: «Kitap vezninde, insanın dirsek ucundan orta parmağının ucuna varınca mikdara denir ki *arış* tâbir olunur». Bir de *karış*'ın LOS. daki târifini görelim: «Açık elin başparmak ucundan serçeparmak ucuna kadar bu'du». Bi-

¹⁸ Mütercim burada *kor* sözünü doğru olarak, (o) ile yazdığı hâlde, I, 393 deki «*kor* (maya) olacak kırmız biriktirilen tulum» mânasına gelen *قرلق* sözünü, yanlış olarak, *kurluk* şeklinde yazmıştır. (Tercüme: I, 474), Bir de buradaki tulum demek olan *الشن* sözü testi diye anlatılmış (bk. OK. *الشن*: eski küçük kırabaya denir).

İndiği üzere, arabcada *karış*'a ذراع denilmeyip, شبر denmektedir. OK. da الشبر in mânası şöyle anlatılıyor: «Başparmağın ucundan serçeparmağın ucuna varınca mikadara denir ki açıp gerdikte hâsil olur; türkîde *karış* derler». *Karı*'ya (arabcada ذراع a) türkçede *arış* dahi denildiğinden, ve bezler eskiden kolla ölçüldüğünden, bildiğimiz *arşın* sözünün de *arış*'tan alındığı muhakkaktır. Metnimizde bu *karı*'nın ardınca gelen başka bir *karı* vardır ki müellifin târifinden bunun ölçme aleti olan *arşın* mânasında olduğu anlaşılıyor. Mütercim ise, müellifin târifini şöyle anlatıyor: «bez ölçülen *arşın*. Bu kelime bundan evvelki geçen *karı* kelimesinden alınmıştır». Şu halde, tercümede birinci *karı*, «karış» diye anlatıldığından, mütercimin *arşını* pek fazla kısaltarak, *karış* derecesine inmiş oluyor. Aynı zamanda mütercim burada da, iki satır aşırı ذراع ı *karış* diye anlatmakla, hatasına devam etmiş bulunuyor.

51. KUZU (s. 224): *Kuzu* mânasında olan bu sözün eskiden, bilhassa türkçenin şark diyalektlerinde *kozi* şeklinde söylenildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Rad. (II, 630) bu sözü *kozi* şeklinde yazdığı gibi¹⁹ bugün yaşayan kazak ve kırgız lehcelerinde de bu söz *kozi*, *kozu* tarzında söylenilmektedir ve son zamanlarda Rusya'da çıkan yeni kırgız ve kazak sözlüklerinde de bu kelime *kozi* şeklinde tesbit olunmuştur. Fikrimce, Kâşgarlı'nın eserine bu şekil daha uygun gelecektir.

52. KÜKÜ (s. 232): «Hala» denmiş. Hâlbuki bu türkçe kelimenin karşısında arabca الحالة sözü bulunuyorsa da, arabcada الحالة ananın kız kardeşi demektir, Türkçede ise, *hala* sözü babanın kız kardeşi için kullanılmaktadır. Türkçe halanın arabçası كمة dir. Görülüyor ki tercümede türkçe *kükü*'nün mânası büsbütün değiştirilmiş oluyor. Arabca الحالة nin türkçesi *teyzedir*. Yâni mütercim *kükü*'nün mânasını doğru anlatmak için onun karşısındaki arabca الحالة yi *teyze* diye tercüme etmeliydi²⁰. Mütercim c. I. de de (tercüme: I, 402) çıkan maddesinde الحالة ابن sözünü «yeğen, hala oğlu» diye anlatmıştır ki bu da, şimdi anlattıklarımıza göre, «Teyze oğlu» diye tercüme edilmek gerekti. Burada «yeğen» sözü ise, büsbütün fazladır. Çünkü bugünkü türkçemizde ne *teyze oğlu*, ne de *hala oğlu* insanın yeğeni değildir...

¹⁹ Radlof'un, 1928 yılında Leningrad'da S. Malov tarafından neşrolunan *Uigurische Sprachdankmäler* adlı eserinde de bu söz *kozi* okunacak şekildedir (bk. US., 14).

²⁰ *Hala* sözü münasebetiyle Ş. Sami Bey KT. de şu notu yazmıştır: «Garibdir ki *teyze* demek olan bu lûgat-i arabiyenin mânasını bu veçhile değiştirip, metrûk halinde bıraktığımız *çiçe* lûgat-i türkiyesi yerine kullanıyoruz».

İleride mütercimlere belki bir faydası dokunur ümidiyle şurada bir listecik verelim:

arabca	türkçe
العم	amca (babanın erkek kardeşi)
العمة	hala (babanın kız kardeşi)
الحال	dayı (ananın erkek kardeşi)
الحالة	teyze (ananın kız kardeşi).

53. KALI. (s. 233): Bu *kali* kelimesi metnimizde on yerde geçmekte ise de, dokuz yerde cümle içinde bulunup, burada satır başında tek başına yazılmış ve ayrıca ne gibi mânalara geldiği gösterilmiştir. Demek burada tercümede bilhassa dikkatli olmak gerekti. Hâlbuki bu sözün mânaları sayılırken, onun birinci derecede mühim olan mânası tercümede açık surette anlatılmamıştır. Bu farsçadan geçen *eğer*'in verdiği mânadır. (Metindeki *لو* ve *إذا* sözleri bu mânayı ifade etmektedir). Gerçekten metnimizde dokuz yerin yedisinde (nazımlarda ve örneklik sözlerde) *kali* sözü hep arabca *إذا* ve farsça *eğer* yerinde kullanılmamıştır (I, 86-230-356; III, 100,118,117 -nazımdakisi- ve 180). Yalnız iki yerde (II, 184 ve III, 177 -beşinci satırda-) nasıl mânasında kullanılmıştır ki bu sonuncu mânayla olan *kali* yaşayan kazak ve kırgız dillerindeki *kalay*'ın öteki şeklinden başka bir şey olmasa gerektir.

54. NEME (s. 236): Müellif bunun «bilmiyorum» mânasında olduğunu yazmıştır. Bu kelime dolayısıyla çizgi altında yazdığı bir notta mütercim uzunuzadıya bu mânanın yanlış olacağını, bunun yalnız *ne?* demek olabileceğini isbat etmeğe çalışmaktadır. Öte yandan, genel mütercimim bu notundan Anadolu köylerinde «ben bilmiyorum» mânasında olmak üzere, bir *nemmen* sözünün bulunduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten, Anadolu'da böyle bir söz vardır; *ne bileyim ben?* mânasına gelen bu söz ADD.de Bolu, Ankara ağızları olmak üzere, *nemben* şeklinde yazılmıştır. Şu hâlde Kâşgarî'ye hak vermek için hiç bir çıkar yol yok mudur? Bize kalırsa, vardır. Şöyle ki metnimizde *نم* şeklinde yazılan bu sözün ilkönce *نم* kılığında (yâni tenvinli şedde ile) yazılmış ve sonraları bu şeklin nâsihler tarafından bozulmuş olduğuna hükmetmek doğru olur. Bu yazılışı bugünkü türk harflerine çevirirsek tas-tamam *nemmen* şeklinin meydana çıktığını görürüz. Şu halde *نم* sözünü de *nemmen ne* kıldı? diye okuyabiliriz, ve bu cümleyi müellifin «bilmiyorum ki ne yaptı» (لا ادري ما ذافعل) di-

ye tercüme etmesi de doğru olur ve mütercimın notlarına ve tevillelerine hacet kalmaz²¹.

55. ÇALGAY (s. 241): «Kuş kanadının uçları» denmiş. Hâlbuki bu kelimenin karşısındaki قوادم ريش الطائر sözü bu mânada olmayıp, «kuş yelelerinin öndekileri» demektir. Bilindiği üzere, kuş kanadının dört veya on ön yeleşine arabca قوادم denir. Arkadakilerine ise, خوافی denilmektedir.

56. UTADI (s. 250): Mütercim I. c. in tercümesinde (s. 193), bu fiilin mutaavaat şeklini (u) ile yazan Br. nın hilâfına olarak, otuldu şeklinde yazmışken, buradaki aktif şeklini, bu sefer, Br. a uyararak, yukarıdaki şekilde, yâni (u) ile yazmış. Hâlbuki ekini zararlı otlardan ayıklamak mânasında olan bu fiilin herhalde (ot) ile ilişigi olacağını, I-II. c. lerin tercümesine dâir yazdığımız makalede de anlatmıştık (*Türkiyat Mecmuası*, c. VII-VIII, s. 223: otuldu maddesinde).

Bir de burada metinde شرناق (kaf ile) şeklinde bir söz vardır ki mütercim bunun için «ekinin yaprakları» deyip geçivermiştir. Hâlbuki arabca da ne bu mânayla, ne de herhangi başka bir mânayla شرناق (kaf ile) denilen kelime yoktur. Metnimizde burada bir yanlışlık vardır ki anlaşılan, DLT. ile meşgul olanlardan kimse bunun farkına varmamıştır; şöyle ki burada metinde شرناف veya شريف (fa ile) sözü yanlışlıkla شرناق (kaf ile) şekline dökülmüştür²². شريف in neden ibaret olduğunu ise, müellif yukarıda (metin: I, 168) وهو كل نبت يعطيه فيفسده (o, yâni şiryaf, onu, yâni ekini, helâk eden, bozan her ottur) diye anlatmamış mıydı?

57. KOWŞADI (s. 287): Burada er oknu kowşadi cümlesinin karşısındaki arabca طرد الرجل السهم بطريده cümlesi «adam okunu koğuş ağacı dalıyla cilâladı» diye anlatılmış. Bundan, arabca طريده nin koğuş denilen ağacın dalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu böyle midir? Bu nasıl ağaçtır? Umumiyetle dünyada böyle bir ağaç var mıdır? I. c. in tercümesinde mütercim, bunun huş ağacı olduğunu söylemişti (s. 369) Biz I - II. c. lerin tercümelerine dâir yazdığımız makalede (*Türkiyat Mecmuası*; c. VII-VIII, s. 232) arabca طريده nin herhangi bir ağaç

²¹ Mütercim bu notunda bir Azeristan sözünü kullanmıştır ki Türk dünyasında böyle bir yer veya ülke adının bulunduğunu biz hiç duymadık. Biz bir Azerbaycan adını biliyoruz. Öte yandan, mâdemki bir dilden-lehceden bahsolunuyor, burada bir coğrafi addan ziyade (üstelik yanlış olarak), bir etnik isim kullanmak daha yerinde olacaktı.

²² شرناف (nân ve fâ ile) ve شريف (yâ ve fâ ile) sözlerinin aynı mânaya geldiği bütün arabca sözlüklerde yazılıdır.

dalı olmayıp, okları yontup, parlatmak için kullanılan bir çeşit âlet (eğge) olduğunu ve bu âlete türkçede *koğuş* denildiğini anlatmıştık. Şu hâlde yukarıda yazılan türkçe ve arabca cümleler «adam, oku koğuş denilen aygıtla yonttu ve parlattı» demekten başka türlü bir mâna ifade etmez.

58. YAPSADI (s. 304): Burada er etmek yapsadı sözü «adam ekmek yapmak istedi» diye doğru anlatılmış ise de, arabcası «adam ekmek yemek istedi» mânasına gelen *تمنى الرجل ان يأكل الخبز* şeklindedir. Mütercimim bu tercümesine karşı bir diyeceğimiz yoksa da, metindeki türkçe ve arabca cümleler arasındaki uymazlığa işaret etmemesi doğru değildir. Her hâlde buradaki *يأكل* fiili *يعمل* den bozulmuş olacaktır.

Yapsadı'nın ikinci mânasının anlatılışında da sakatlık vardır. Burada mütercim «bir kimse kapıyı iterse yine böyle denir» diyor. Bir kere bu, «iterse» değil, «itmek isterse» olacaktır; çünkü arabcasında *تمنى* fiili bulunduğu gibi, türkçe *yapsamak* şekli de arzu ve istek ifade etmektedir. Fakat burada «itmek» fiili yerinde değildir; çünkü metinde bu ikinci mâna arabca *تمنى ان يرد الباب* sözleriyle anlatılmaktadır. Arabcada *رد الباب* ise, kapıyı kapamak demektir. Hâlbuki *itmek* suretiyle kapı yalnız kapanmaz, açılabilir. Metnimizde bu türkçe fiilin *yapmak* şekli de vardır (III, 44 ve başkaları), ve türkçede bu fiilin en yaygın olan mânasının kapamak, örtmek olduğu bellidir (ABH. 90; İBM. 80; ŞS. 100; Bud. II, 319; Rad., III, 259)²³.

59. TABALADI (s. 322): Gerek burada, gerekse s. 327 de bu türkçe fiil, *ayıpladı* diye tercüme edilmiştir. Hâlbuki bunu müellif *عير* fiili de anlatmıştır; arabcada *تسيير* ayıplamak demek olmayıp, başa kakmak, birini kabahatini yüzüne vurmak demektir. Bu, şübhesiz, ayıplamak'tan daha fazla bir şeydir. Bu fiil bu mânasiyle Kazan türkçesinde bugün de kullanılmaktadır (CV. I, 535; Rad. III, 991).

Tabalamak'ın başka bir mânası da «başkasının acı ve musibetine sevinmek» dir (Bud. I, 327; Rad. III, 961) ki arabcada bu *شمتة* denir. İBM. da bu türkçe fiili yalnız bu mânası alınmıştır (s. 67). Metnimizde ise, anılan her iki yerde *واشمت به* dahi denilmekle fiilin bu mânasına da işaret edilmiş bulunuyor.

²³ ABH. da *yaptı*'nın bir mânası arabca *اغلق* fiili ile anlatılmıştır. Dr. A. Caferoğlu bunu «çok def'a kapadı» diye anlatmıştır ki doğru sayılamaz; çünkü arabcada *اغلاق*, «kapı kapamak»dan fazla bir mâna ifade etmez. Yâni ABH. a göre, *yapmak*'ın mânaları şunlardır: 1) umumiyetle örtmek; 2) yapı yapmak 3) kapı kapamak.

60. SUBILADI NEĞNİ (s. 323): Bunun karşısındaki arabca *وحد طرفه* sözü «yanlarını daralttı» diye tercüme edilmiş; hâlbuki bu, «ucunu sivriltilti» demekten başka bir mâna ifade etmez. Buradaki «tarf» uç demektir; yan, hele yanları demek değildir²⁴.

61. KARILADI (324): Metinde bu türkçe fiil arabca *ذرع* diye anlatılmışken, mütercim bunu «karışladı» diye tercüme etmiş; gerek türkçe *karı*, gerekse arabca *ذراع* karış demek olmayıp, «kolun dirsekten orta parmağın ucuna kadar olan parçasıdır» ki bu bir ölçme aleti olarak da kullanılır (bk. bu yazıdaki *karı* maddesine). Metnimizde *karışladı* fiili de vardır. (III, 248); müellif onu *شبر* diye anlatmıştır ki «karışla ölçtü» demektir²⁵.

62. BÖGÜRLEDİ (s. 332): Burada türkçe «ol yağını böğürledi» sözünü müellif arabca *دخل صف العدو عن اليمين او الشمال* sözleriyle anlatmış. Burada *sağ* demek olan *اليمين* nin böğüründe duran *الشمال* in sol mânasında olduğu şübhesizdir. Şu hâlde bu arabca cümlenin mânası şöyle olmak gerektir: «Düşman saflarına ya sağdan yahud soldan girdi». Mütercim ise, buradaki *şimal*'in cenûb karşılığı olan cihet olduğunu zannederek, mezkûr arabca cümleyi «düşmanın sağından, kuzeyinden gelerek yendi» diye tercüme etmiştir.

63. SATIGSADI (s. 333): Buradaki nazım ilkönce mütercim tarafından harfi-harfine tercüme edilmek istenmiş ve yaylar içinde de, müellifin arabca tercümesi türkçeye çevrilmiştir; ancak mütercimin tercümesiyle müellifin ifadesi biri-birine uymamaktadır. Müellif «düşman onun evini-barkını satmak istedi» demişken, mütercim sadece «evini satmak istedi» demiştir ki, kimin satmak istediği belli değildir; daha ziyade ev sahibinin bizzat kendisinin satmak istemiş olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, müellif «ona acı, keder günleri doğdu» demişken, mütercim «ona sakınacak gün doğdu» demektedir ki bu mâna nazımın aslına uymuyor, çünkü bugünkü dilimizde «sakınacak», ictinab edecek, çekinecek demektir.

64. KUMUKLADI (s. 339): «Kumuk boyuna nisbet edersen böyle denir» denilmiş. Mütercimin «boy» dan muradı, her hâlde, etnik bö-

²⁴ طرفى الشىء منتهاه (OK.).

²⁵ *Karılama* fiilinin mânalarını Br. nın anlatışında da karışıklık vardır. Şöyle ki metnimizde bu fiilin üç türlü mânası gösterilmiştir: 1 — arşınla ölçmek (I, 259 ve III, 239, 12); 2 — birisini büyük, yaşlı saymak (III, 239, 13) ve 3 — rüzgâr hafif gürültü çıkararak kar getirmek (III, 239, 16); Br. bunlardan fiilin yalnız birinci mânasının yalnız c. I deki yerini göstermiş; üçüncü mânasının c. III. 239 s. 10. satırda bulunduğu nu da göstermiş, fakat ikinci mânasını büsbütün göstermemiştir.

lümelerin biri olan *boy* olacaktır. Hâlbuki metinde böyle bir şey bulunmadıktan başka, orada *kumuk*'un bir kişi ismi olduğu tasâhî edilmiştir. (وهو اسم الرجل).

65. NENĠ^b (s. 360): Burada da mütercim *nenġ* kelimesini ihtiva eden bir nazmı ilkönce kendisi bugünkü türkçeye ve yaylar içinde de müellifin izahlarını tercüme etmiştir. Ancak bu iki tercüme arasında hafif - tertib bir aykırılık vardır. Şöyle ki mütercimin tercümesinde *sewersen* fiili *sewinirsin* diye anlatılmışken, müellifin izahı tercüme edilirken, doğru olarak, «seversen» diye anlatılmış.

Akrun sözü ise, her iki yerde «az» diye tercüme edilmiş, hâlbuki gerek türkçe *aġrun*, gerek metindeki arabca *رويدا yavaş, yavaşça* demekten başka bir şey olamaz (bk. OK. الرويد maddesi). Br. bu sözü *yavaş, rahat mânalarına gelen leise, gemach* kelimeleriyle anlatmakla isabet etmiştir.

66. MÜNĠZ-MÜNĠZ (s. 363-394): Burada *بقر* sözü öküz sözü diye anlatılmış; nitekim c. I. in tercümesinde «sığır yılı» demek olan *سنة البقر* da «öküz yılı» diye anlatılmıştı (tercüme: I, s. 346). Bilindiği üzere, arabcada *بقر* öküz demek olmayıp, *sığır* demektir (bk. metin: I, 304).

67. TANGUK (s. 365): Bu kelimenin arabca târifinin tercümesinde bir sakatlık vardır. Metindeki arabca târif şöyledir: اسم هدية تخرج للملوك في سفر ونحوه ويكون فيها طعام ودبابيح. Bu târif tercümede şöyle anlatılmıştır: «Hâkanlar sefere çıktığında onlara yemek ve yemeğe benzer armağan». Bir kere bu tercümede «dibalar» demek olan *دبابيح* sözü atılmıştır. Öte yandan, «ve benzerleri» demek olan *ونحوه* kelimesinin yeri değiştirilmiştir. Çünkü metinde *ونحوه* kelimesi *طعام* in yanında bulunmayıp, *سفر* in yanındadır; yâni müellif «yiyecek ve benzerleri» demek istemeyip, «yolculuk ve benzerleri» demek istiyor. Doğru tercüme şöyle olacaktır: «Yolculukta ve buna benzer hâllerde hükümdarlara çıkarıp sunulan hediye adıdır ki bu hediye içinde yiyecek ve dibalar bulunur».

68. TONGA (s. 368): Burada *bebür* diye anlatıldıktan sonra «kaplan cinsinden bir hayvandır» sözleri de ilâve edilmiştir ki metinde böyle bir şey yoktur. Sonra «bu ad türklerde yaşamaktadır; anlamı kaybolmuştur» deniliyor. Şu son cümle metindeki *وظل معناه* sözünün tercümesi olacaktır. Hâlbuki bu arabca söz tam tersine olarak, «mânası devam etmektedir» demektir.

69. BÖRÜNĞ (s. 370): «Suların yerde yaptığı yarıklıklar» diye anlatılmış. (Buradaki «yarıklıklar»dan murad her hâlde «yarıklar» olacaktır). Bu uzunca lâf metindeki «تهور الماء»nın tercümesidir. «الماء» in ne olduğu mâlûm. «تهور» e gelince, bunun bir çok mânaları varsa da, «suyun teyhûru» denildikte elbette, «تهور» un «tepe gibi yüksek dalga» mânası murad olur. Şu hâlde türkçe *börünğ* de «suyun tepe gibi yükselen dalgası» demekten başka bir şey olmaz. Br. bu kelimeyi metnimize uygun olmayarak, *bürü* kılığında yazmış ise de, *standes Wasser* (yükselen su) diye anlatmakla doğruya yaklaşmıştır.

70. SEWİNÇ (s. 373-374): Bu madde dolayısıyla getirilen bir nazmı ilkönce mütercim kendisi bugünkü türkçeye çevirmiş, sonra müellifin arabcaya tercümesini vermiştir. Bu nazımda bulunan «اتقى» sözünü müellif *deva* (ilâç) diye anlatmışken, mütercim «ot» diye anlatmıştır. Bu, elbette doğru sayılmaz, çünkü bugünkü türkçemizde «ot» ilâç mânasıyla kullanılmaz. Bir de bu nazımın ikinci mısraında «اتار» şeklinde (yâni hemzenin üstünüyle yazılan) fiil arabcasına bakılınca «اتار» (yâni hemzenin ötrüsüyle) olmak gerektir. Çünkü bu fiil metinde arabca «فحص» fiiliyle anlatılmıştır ki «biçer» demektir. Türkçede «otamak» da «biçmek, kesmek» demektir (metin: III, 189). Gerek Br.ın, gerek mütercimin bu türkçe fiili «utamak» şeklinde (u) ile yazmaları doğru sayılamaz. Çünkü bu fiilin herhalde («ot»)la ilişkisi vardır. (İşbu yazıdaki 90 rakamlı «utadı» maddesine ve bir de tercümenin I-II c. lerine dâir yazdığımız makaledeki «otuldu» maddesine bakınız: *Türkiyat Mecmuası*, c. VII-VIII, s. 223).

71. YANGKURDI (s. 400): Burada «كأنه سمع هاتفا او صوتاً او حساً» cümlesi vardır ki bu arabca cümle «görünmiyen bir yerden bir ses veya duygu almış...» diye tercüme edilmiştir. Mütercim burada herhâlde «duygu»yu «حس» sözünden çıkarmış olacak, fakat «duygu almak» ne demektir? Hakikatta ise, burada «حس» duygu demek olmayıp, hafif ses demektir (işbu yazıdaki «tavuş» maddesine bakıla!). Şu hâlde yukarıdaki arabca cümle şöyle tercüme edilmek lâzım gelir: «Sanki bir seslenciye veya ses yahud hafif ses işitmişti...». Zaten «yanılmak» fiilinin aksi sada mânasına gelen «yanık» (metin: III, 280)²⁰ ile ilişkisi olduğu şübhesizdir. Nitekim metnimizdeki (III, 302) «yanılmak» fiili de öyledir. Metinde «او حساً» sözü, bu sonuncu türkçe fiilinin mânası anlatılırken de yazılmış bulunmaktadır ki bu da, şübhesiz, «yahud hafif bir sesi» de-

²⁰ Belki de bir tertib hatası olarak, Br. da bu sözün yeri II, 280 diye gösterilmiştir.

mekten başka bir şey değildir. Mütercimim oradaki *er kulakı yangı-kuladı* cümlesini anlatışı da karışıktır. (tercüme: III, 410). Müellif bu cümleyi *ان اذن الرجل كانها سمعت صوتاً او حساً* diye anlatıyor. Mütercim bunu ilkönce «adamın kulağına ses geldi» diye anlattıktan sonra müellifin arabca sözlerini şöyle tercüme etmiş: «Bir şey işitir veya duyar gibi oldu...». Görülüyor ki bu tercümelemin ikisi de sakattır. Birincisinde «ses» demek olan *صوت* ile «hafif ses» demek olan *حس* birleştirilerek, «ses» denilmiş; ikincisinde ise, bunlar «ses» olmaktan da çıkarak, ne olduğu belirsiz «bir şey» olmuşlar. Şimdi zikredilen arabca cümleyi şöyle tercüme etmek iyi olur: «Sanki adamın kulağı bir ses veya hafif bir ses işitir gibi oldu...»

72. SİNĞİLLENDİ (s. 408): Burada müellifin «câriye» diye anlattığı *kız* sözünü mütercim, bir defa «kız» diye anlattıktan sonra, yaylar içinde bir kere de «câriye» diye açıklamıştır. Halbuki arabcada «câriye» sadece genç kız mânasında iken²⁷ dilimizde halayık (para ile satılıp-alınan kadın) mânasına kullanılmaktadır. Nitekim müellif, satır başında, mücerred olarak yazdığı *kız* sözünü *الجارية* diye anlatmıştır. Elbette türkçede *kız*, bizim anladığımız mânayla câriye (kenizek-kırnak) değildir. Hâlbuki mütercim orada da *الجارية* yi «câriye» diye; *kız kırkın*'ın karşısındaki *الجوارى* yi de «câriyeler» diye yanlış tercüme etmiştir. Umumiyetle, mütercim metindeki bütün *الجارية* ve *الجوارى* sözlerini hep «câriye», «câriyeler» diye anlatmaktadır. «Câriye» nin dilimizde halayık (kırnak) mânasında kullanıldığı elbette mütercimce de mâlûmdur. Nitekim «parayla satın-alınan kadın» mânasına geldiği işkilsiz olan arabca *الامة* ve türkçe *küñ* sözlerini kendisi hep «câriye» diye anlatmıştır (tercüme: II, 186; 248 ve III, 358); müellif ise, üç yerde *küñ* sözünü *الامة* diye (II, 146, 197 ve III, 265) anlattığı hâlde; iki yerde bu söz için de *الجارية* sözünü sarfetmiştir (III, 68 ve III, 316); bir de gene halayık mânasına gelen *kırnak*'ı da *الجارية* diye anlatmıştır (I, 393). Mütercim, tabii, burada da *câriye*'ye sadık kalmıştır. Sözün kıyası, arabcada ara-sıra, para ile satın alınan kadına dahi, evlenmemiş olması dolayısıyla, *câriye* denilebiliyorsa da, arabça *câriye* sözüyle anlatılan *kız* sözü türkçede *câriye* diye anlatılamaz; çünkü her *kız*, câriye-halayık (kenizek-kırnak) değildir.

Br. a gelince, o, metnimizde iki yerdeki (I, 394 ve III, 275) *kız* sözünü doğru olarak, *Mädchen* diye anlatmış, (42) ve I, 274 de bekâr genç kadın (*الجارية*) mânasında olan *kız*'ın da, «babasının kızı (البنات)

²⁷ Lisân-al-arab : الفتية من النساء : الجارية (الجوى maddesinde).

mânasına gelen *kız*'ın da ve II, 88 deki *kız*'ın da yerlerini göstermiştir. Bir de metnimizde bir *kırkın* kelimesi vardır (I, 274 ve II, 88) ki bunlardan birincisi «kız» söziyle birliktedir ve müellifçe sadece الجوارى (kızlar) söziyle anlatılmışken, Br. *kırkın*'ı kız'dan ayırarak, boşuna Sklavin (halayık) diye anlatmış ve ikincisinin metinden, (kızın evlenmek için istenilmesinden) yalnız genç kız mânasında olduğu açıkça anlaşılmakta iken bunu da ötekisine uydurarak, *Sklavin* diye tercüme etmiştir.

73. KORKDI (s. 422-423): Burada metinde *korkmak*'tan üreyen fiili içine alan bir sav getirildikten sonra «yaşlı öküz baltadan korkmaz, çünkü o alışmıştır» mânasına gelen arabca sözler yazılmıştır. İşte, o kadar! Mütercim ise, burada kendiliğinden, metinde aslâ bulunmayan ve dört satır tutan bir sürü söz ilâve etmiştir. Gene burada bir nazımda تَكَرَّأ şeklinde yazılan kelimelerden ikincisinin *yere* şeklinde, okunmasının; ikinci mısradaki لَءِ نِİN *yıra* şeklinde okunarak, *uzaklaştır!* mânasında gelen bir emir sıgası olmasının gerekliliği bir notta anlatılmıştır. Hâlbuki nazımdaki birinci لَءِ نِİN, تَكَرَّأ sözü yanında bulunmasından da anlaşıldığı üzere, *çevre* mânasına gelen *yöre* olduğu açıktır. تَكَرَّأ sözlere metnimizde başka bir nazımda da vardır (II, 38). Mütercim orada bizzat kendisi لَءِ نِİN *yöre* şeklinde okumuş (tercüme: II, 45) ve ancak bunu unuttuğundan, burada beyhude not yazmak zahmetine katlanmıştır. Mütercim hiç olmazsa, Br. a bir göz atmış olsaydı, şimdi bahis konumuz olan لَءِ نِİN de orada doğru olarak, y ü r ä (ki *yüre* okunur) şeklinde yazılmış olduğunu görecekti (s. 100: *yürä* maddesi). Bu nazımın ikinci mısrandaki لَءِ نِİN ya gelince, mütercimin, bunu *yıra* şeklinde okuyarak *uzaklaştır!* mânasında olmasının gerektiğini ileri sürmesi yerinde değildir. Çünkü *yıramak* uzaklaşmak demek olup, uzaklaştırmak demek değildir. Nitekim mütercim bizzat kendisi, *yıradı nenğ* sözünü «nesne uzaklaştı» diye (tercüme: III, 88); *közden yırasa, köngülden yeme yırar* sözünü de «gözden irak olan gönülden de irak olur» diye (tercüme: III, 366) anlatmıştı. Br. ise, bu sonuncu لَءِ نِİN *yaramak*'tan çıkararak, defetmek, taretmek, diye anlatmıştır, ki (s. 78 *yaramak*'ın 4 üncü mânası) bu da başka türlü bir garâbettir.

Bu yazıda tedkik edilen türkçe sözlerin DLT' ün III. cildinin hangi sahifelerinde bulduklarını alfabe sırasile gösteren cedvel

Kelimelerin önlerindeki rakamlar yazıdaki sıraları gösterir.

47. Bİ (155)	51. KUZİ (168)	12. YALU (19)
31. BÖĞ (95)	52. KÜKÜ (175)	21. YANÇUK (34)
62. BÖGÜRLEDİ (245)	42. MAYAK (125-126)	71. YANGKURDI (296)
69. BÖRÜNG (273)	66. MÜNGÜZ-MÜN- GÜZ(269)	58. YAPSADI (225)
55. ÇALGAY (182)	54. NEME (178)	5. YARIK ^a (12)
37. ÇEK (116)	65. NENĞ ^b (266-267)	9. YARIN (16)
30. ÇİĞ (93)	35. NOM (100)	18. YARMAŞ ^a (30)
27. ÇOR (87)	36. SAĞ ELİK (114)	19. YARMAŞ ^b (30)
23. ES (34)	63. SATIĞSADI (246)	15. YARŞI (24)
25. ETÜK (68)	39. SAY YARIK (118)	6. YASIK (13)
53. KALI (176)	70. SEWİNÇ (276)	2. YAT (2)
50. KARI (168)	72. SİNGİLLENDİ (301)	20. YATGAK (32)
61. KARILADI (239)	60. SUBILADI (235)	4. YAWUG (10)
40. KAVUZ (122)	59. TABALADI (238)	10. YİKEN (17)
73. KORKDI (311)	67. TANÇUK (270)	11. YİLİN (17)
29. KOŞ ^b (91)	41. TAVUŞ (124)	7. YİRÜK (14)
57. KOWŞADI (213)	38. TAY (118)	8. YİŞİM (13)
44. KOYAR (129)	68. TONĞA (272)	1. YIP (2)
16. KOYDI (29)	43. TOYUN (127)	26. YIPLAŞDI (73)
45. KOYKA (130)	27. TÖR (87)	17. YULDUZ (30)
32. KÖK ^c (96)	49. TURA (167)	14. YUNDI (23)
33. KÖL ^a (98)	28. TÜŞ ^a (90)	34. YÜKSEK (34)
48. KUDHI (166)	56. UTADI (189)	24. YÜKÜNDİ (60)
34. KUM (100)	13. YAGAN (22)	22. YÜZLÜĞ (34)
64. KUMUKLADI (250)	3. YAGIŞ (8)	
46. KURLANDI (147)		